

BETEKINTŐ

12. évf. 3. szám (2018)

DOI: 10.25834/BET.2018.3.3.

Novák Attila:**Az Engländer-ügy, avagy cionista underground a sztálinista Magyarországon – az állambiztonsági iratok tükrében (1949–1953)¹**

Az Államvédelmi Hatóság Budapesti Osztálya 1953. január 29-én őrizetbe vette Engländer Tibort. Másnap Forgács Jánost, Fényes Istvánt és Radó Miklóst tartóztatták le, február 26-án pedig Kovácsi Editet, Pollák Tibort és Schmelzer Kornélt. Schmelzer kivételével – aki a Bne Akiva vallásos cionista ifjúsági szervezetet vezette – a letartóztatottak a baloldali Hasomer Hacair (vagy: sómér) cionista szervezet vezetőségi tagjai vagy vezető munkatársai voltak.² Meg kell jegyeznünk, hogy a Bne Akiva vallásos cionista ifjúsági szervezet volt, míg a Mizrachi³ a felnőtt szervezetük – az 1949 előtti időkben. Schmelzerék magukat nem mizrachistáknak tartották, hanem a Bne Akiva tagjainak, ami igaz volt, bár a Hasomer Hacair tagjai vallomásaikban nem hivatkoztak erre a különbségtételre.

Az említetteken kívül még Signer Juditot – aki Engländerék letartóztatása után a Hasomer Hacairt vezette – vették őrizetbe június 5-én, valamint Steiner Júliát, az izraeli követség telefonkezelőjét (január 30-án). Őket külön ítélték el, tehát abban az évben nem egyetlen cionistákat érintő per volt az országban. Signerrel a sómér mozgalomra mértek végső csapást, míg Steiner Júlia esetében az izraeli követség, elsősorban Jozsef Walter kulturális attasé ellen gyűjtöttek „adatokat”, terhelő „bizonyítékokat”. Engländerék letartóztatása volt ugyanakkor az egyetlen, mely ugyan csak egy csoportot érintett, ám ez a társaság ideológiai-politikai szempontból tagolt volt, hiszen vallásos cionista is került a vádlottak padjára. Bár Signer Judit (ügye) a sómér mozgalomhoz (így Engländerékhez) tartozik, ám a Budapesti Megyei Bíróság is külön kezelte őt, 1953. augusztus 28-án fel is mentették a vádak alól.⁴

Az elítéltek többsége társadalmilag a szegényebb zsidó középosztályból került ki, talán Fényes István és Schmelzer Kornél kivételével. A letartóztatások egy közel két éve tartó megfigyelés sorozatot zártak le, és mint a drámákban, itt is megfigyelhető volt a tetőpont: egy érett mozgalmi-szervezkedési helyzetben, több kisebb-nagyobb válság után, a legfelső vezetésbe befurakodó államvédelmi ügynök lelepleződését követően került sor a vezetők letartóztatására és a mozgalom szétverésére.

Az eredeti cél, az Izraelbe való kivándorlás megmaradt fő motivációs erőként, ugyanakkor mivel sokáig ki lehetett menni legálisan Palesztinába, majd Izraelbe, a mozgalomban való részvétel valódi oka 1949 után az is volt, hogy a legfőképpen családi okok miatt alijázni nem tudó fiatalok nem csak a törvényes lehetőségekre vártak, hanem a múltban már megtanult közösségszervezési technikákat alkalmazva a mozgalom túlélését és a (főleg budapesti) zsidó ifjúság zsidó nemzeti szellemében való nevelését akarták biztosítani – a jövőre gondolva.

A fiatalok közül többen az idők folyamán igen tehetségesnek bizonyultak, később komoly karriert futottak be Magyarországon és/vagy külföldön. A 2012-ben elhunyt *Engländer Tibor* döntésemletről foglalkozó

pszichológus, az MTA Pszichológiai Kutató Intézetének kutatási igazgatóhelyettese, később főosztályvezetője lett. A 2015-ben elhunyt *Forgács János* (később *Chaim Forgacs* néven) természettudós, a Ben Gurion Egyetem professzora, a Negevi Kísérleti Kutatóközpont igazgatója és egyben a tengervíz sótalanításának egyik szakértője, *Fényes István* – később *Dán Dalmát* néven – író és humorista (és [egyben] Antall József egykori miniszterelnök barátja) és az izraeli Bar Ilan Egyetem könyvtárosa volt. (Ő 2006-ban hunyt el.) A másik illegális mozgalomhoz tartozó, de ugyanebben a perben elítélt hagyományörző *Schmelzer Kornél* pedig *Menahem Schmelzer* néven a Jewish Theological Seminary könyvtárigazgatója, majd az intézmény rektora lett.

Az ügy – bár illeszkedik a kommunista államhatalom egyházakkal és kisebbségekkel szembeni elnyomássorozatába – több szempontból is különleges volt. A letartóztatottak többsége erősen baloldali, a kialakuló új rendszerrel szimpatizáló, a holokauszt tragédiáját átélte, a budapesti VII. kerületben lakó zsidó fiatalokból állt. Baloldaliságuk (ez főleg a Hasomer Hacair esetében volt megfigyelhető) annyira meghatározó volt, hogy még saját izraeli anyapártjukat is kritizálták, mert nem álltak ki kellő erővel a Szovjetunió és a népi demokráciák mellett. Ez az ideológiai vonás Schmelzer Kornél és a vallásos cionisták esetében nem volt megfigyelhető, ugyanakkor még az ő esetükben is érzékelhető a direkt összeütközés kerülése az államhatalommal, ami a rezsim elnyomó és bosszúálló jellegét tekintve érthető. Természetesen maga a szervezkedés, az állampárttól, annak hivatalos ideológiájától való elkülönült/önálló létezés és gondolkodás önmagában is kiváltotta a totalitáriánus hatalom rosszallását, mely a megfigyeléssel kezdődött, a letartóztatásokkal folytatódott, hogy aztán a perben és az ítéletekben kulminálódjon.

Engländer Tibor és társainak pere máig feltáratlan, kizárólagos jelleggel egyetlen írás foglalkozott ezzel, Toronyi Zsuzsa cikke.⁵ Ugyanakkor általában a korról és a magyar zsidósággal foglalkozó textusok túlnyomó többsége még csak meg sem említi az 1953-as budapesti cionista pert és főleg a mozgalmat, amely előtte évekig működött. A cionizmusra hivatkozó politikai tisztogatások árnyékában „elvesztek” azok, akik valóban cionisták voltak, és akiket ténylegesen ezért is vettek őrizetbe.

Ahhoz, hogy megértsük a későbbi események dinamikáját, vissza kell mennünk az időben 1949-ig. Ekkor számolta fel az állam a cionista intézményrendszert, s ennek nyomán alakultak ki a továbbélés új formái, már a büntethetőség és a büntetés árnyékában.⁶ Az addig legális tevékenység törvénytelené vált. A politikai rendőrség ettől kezdve figyelte a cionista csoportokat, később pedig azokat is, akik ezzel kapcsolatba hozhatóak voltak. A sztenderd mozgalmi tevékenység bűncselekménnyé vált, formálisan az államhatalom sokszor más nevet adott ennek, és köztörvényes formákba öltöztette vádjait.⁷

Az *Új Életben*, a neológ hitközség hivatalos lapjában 1949. március 24-én jelent meg a cionista szövetség feloszlató nyilatkozata. Hasonló bejelentést tett a Magyar Palesztina Hivatal folyó hó 22-én a miniszterelnökhöz intézett levelében, melyben közölte, hogy a Palesztina Bizottság elnöksége folyó hó 13-án tartott ülésén elhatározta, „hogy a Magyar Palesztina Hivatal működését beszünteti”.⁸ A feloszlató nyilatkozatot dr. Gálos Henrik, az MCSZ főtitkára felolvasta az izraeli konzulnak, aki egyetértett vele, és kijelentette, hogy a magyar kormánnyal folytatott tárgyalások során a kivándorlási ügyben érvként ezt is felhasználja.⁹ Ugyanakkor, amint egy márciusban keletkezett konzuli jelentés írta, „*semmi lehetőséget nem láttunk arra, hogy sikerül fenntartani a magyar cionista szövetséget és nem akartunk különleges áldozatot hozni. Meg akartuk gátolni a letartóztatásokat és meg akartuk menteni azokat a pénzeket, amelyeket a közös gyűjtések [...] őriztek és a cionista alapokat is...*”¹⁰

Az Államvédelmi Hatóság Vizsgáló Főosztályának későbbi vezetője, dr. Décsi Gyula alezredes a belügyminiszterhez március 24-én írott 305.108/947. sz. jelentésében a szövetség feloszlásának „történetét”

elmondva kérte a zár alá vétel elrendelését és a szövetség, illetve a Palesztina Hivatal vagyontárgyainak elrendezését.¹¹ A belügyminisztérium valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének küldött levelében a cionista szövetség helyiségeinek zár alá vételére, vagyontárgyainak az Országos Izraelita Hivatal képviselőjének való átadására szólított fel: „*Félreértések elkerülése végett közlöm Cimmel, hogy jelen rendelkezésem nem terjed ki a volt Cionista Szövetség Mezőgazdasági és Ipari, úgynevezett kollektíváinak működésére. Ezek további működése felett az irányítást az Országos Izraelita Hivatal végzi...*”¹²

A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága 1949. március 31-én zároltatta a cionista szövetség és a Palesztina Hivatal helyiségeit, s erről jelentést készített.¹³ Az I/100/5.B.M. IV/3. sz. rendelet alapján jártak el: végigjárták és lepecsételték a helyiségeket. Ahogy írják: „*A Belügyminiszteri rendelet mellékletében felsorolt címek közül már csak 8 helyet találtunk meg, ezek a következők: M.C.SZ. Orsz.Közp. Nádor u. 14. Magyar Palesztina Hivatal Vécsei u. 3. Továbbá M.C.SZ. egyes szakosztályai Laudon u. 3., Rákóczi ut 9., Teleki Pál u. 8., Hold u. 23., Dózsa György ut 13., Sip u. 22.*” A rendelet mellékletében felsorolt további címeken eljárva megállapítottuk, hogy ott régebben működtek cionista irodák, ezek azonban ismeretlen helyre költöztek el. F. hó 28.-án és 29.-én és 30.-án a lepecsételt helyiségeket átadtuk Stöckler Lajos megbízottjának, dr. Kurzweil István ügyvédnek. Az átadás minden alkalommal leltár szerint történt...” A cionista szövetség és a Palesztina Hivatal iratait szintén zárolták.¹⁴

A felosztatás után – március végén – Péterfi Endre (Smuel Bencur / Shmuel Bentzur) budapesti izraeli konzul találkozott Dobi István miniszterelnökkel.¹⁵ Mivel a magyar cionizmus már megfizette a kellő árat, nyíltan az alija lehetővé tételét próbálták megkönnyíteni. A Csehszlovákia mellett Magyarországra is delegált izraeli nagykövet, Ehud Avriel Vas Zoltánnal is egyeztetett. A Dobival folytatott megbeszélések – Bencur szerint – jó légkörben zajlottak, a miniszterelnök megértette a cionisták érveit. Bencur Magyarország érdekének is nevezte a zsidók kivándorlásának engedélyezését. Már ezen a tárgyaláson is szóba kerültek azok a típusú kivándorlók, akik a későbbi magyar–izraeli kivándorlási egyezménybe is belekerültek.¹⁶ Bencur Szirmai Istvánnal is találkozott, s Szirmai elmondta, hogy Avriel Rákosi Mátyással történt találkozója után ő is beszélt az alija ügyében az MDP főtitkárával. A bolgár kormányküldöttség tiszteletére rendezett opera-előadáson Szakasits Árpád köztársasági elnök a szünetben beszélgetett az alijáról Bencurral. Joe Schwartz, a Joint elnöke Rákosi Mátyással próbálta meg tisztázni a kivándorlók számát. A Schwartz által említett 35 ezres számot Rákosi sokallta, és szerinte csak 20 ezer ember kivándorlásáról lehet szó.¹⁷

1949 márciusának végén, áprilisának elején Stöckler Lajos, a neológ hitközség elnöke közölte Bisselisches Mózzsal, a szövetség elnökével, hogy a magyar kormány hajlandó körülbelül ezer cionista vezető számára útlevelet adni, s hogy a cionista szövetség 3-4 napon belül állítsa össze a listát. Minden frakció az erőviszonyok alapján állította össze a listát. A szocialista-cionisták 150–180 helyet kaptak.¹⁸ Gálos Henrik szerint maga Stöckler Lajos állított össze áprilisban egy kb. 800 főt tartalmazó kivándorlási listát, ez volt az ún. 800-as lista. Az ebben érdekeltek illegális összejevetelt tartottak a Király utca és a Vasvári Pál utca sarkán álló ház első emeletén lévő imahelyiségben. A találkozón megjelent: Schwarcz Béla (Klál), Fränkel Jenő (Mizrachi), Dénes Béla (Mapáj), Saustin Zoltán (Hasomer Hacair), Kertész Sándor (Ahdut Haavoda), Sussman Simon (Agudat Jisrael), Herskovits Fábíán (Lömaan Cion), valamint a cionista szövetség volt tisztviselői nevében Gálos Henrik és Fazekas Pál.¹⁹

A Joint az 1949. év március hónapra már nem folyósította a Brit Irgunim Chalucim (BICH)²⁰ részére a szokott több mint 200 ezer forintot. Az ok az volt, hogy a Jointhoz kirendelt Lakatos Sándor kormánybiztos megtagadta ennek az összegnek a folyósítását. Állítólag dr. Kertész Sándor kapott Safrani cionista világszövetségi megbízottól – aki az európai bricha párizsi központjának volt a pénztárosa – több mint 300 ezer forintot.²¹ De

valószínűbb az a változat – melyet Dénes Béla és Kertész Sándor korábbi vallomása is tartalmaz –, miszerint Jacobson a rendelkezésére álló pénzalapból, Joe Schwartz utasítására, 200 ezer forintot adott több cionista ifjúsági vezetőknek.²² A cionista szövetség feloszlata után olyan ötlet is felmerült, hogy az alijákat a hitközségnek kellene lebonyolítania és Jacobson állítólag egyetértett ezzel.²³ 1948 decemberében a magyar parlament szigorú, az illegális határátlépést és az embercsempészt tiltó törvényt fogadott el, eszerint ezek bűncselekménynek számítanak. Nagyon sok ilyen jellegű ítéletet hoztak ebben az időszakban, és általában a nyugati határt rendkívüli módon megerősítették.

A cionista kivándorlás, immár illegálisan, a BICH-en keresztül folyt tovább. 1949 januárjában a Hagana-alijákból – tehát az Izrael állam megalapítása előtti zsidó fegyveres erő számára szánt és addig – lemaradt kb. 3–400 ember ezen a csatornán keresztül szökött ki az országból.²⁴ Kertész Sándor később magát nevezte meg a BICH technikai reszortja felelőseként. Cvi Kolbennel és Frank Miklóssal (BICH-sliachok vagyis küldöttek) több megbeszélést is folytatott Kertész az aliják megszervezéséért. *„A megbeszélésekből kikristályosodott az, hogy az MCSZ feloszlata után és a BICH-nek a feloszlata után a leglényegesebb és csaknem kizárólagos feladata a BICH-nek az lesz, hogy megszervezze és lebonyolítsa a plúgákban lévő ifjak illegális kivándoroltatását. Éppen ezért szükségesnek láttam, hogy minél gyorsabb ütemben hozzá kell látni az osztrák és csehszlovák határon egy megfelelő embercsempész hálózat kiépítéséhez, melynek segítségével az illegális kivándorlások a lebukás legkisebb veszélye nélkül el tudjanak távozni. Frank és Kolben Zwi, valamint Weinberger Andor, aki a beszélgetésekbe később kapcsolódott be megjegyezték, hogy a szükséges előkészületeket már megtették...”* – hangzott Kertész vallomása.²⁵ A sliachok később arról referáltak, hogy az osztrák határon való átszöktetés túl veszélyes, ezért a csehszlovák határra koncentrálták erőiket. Weinberger, Kolben és Frank hozzáálltak a „fogadóállomások” kiépítéséhez.

1949. március elején Budapesten járt Safrani, s – állítólag – lépéseket tett a BICH-nek járó összegek kifizetéséhez.²⁶ A Jointnak és a Cionista Világszervezetnek az volt az álláspontja, hogy – mivel a magyar kormány a legális kivándorlás megindításának előfeltételül a cionista szövetség feloszlataát szabta meg – ezt a „vezérlődozot” meg kellett hozni, de a még meglévő plúgákon és hachsarákon²⁷ lévő fiatalokat – akár illegális úton is – ki kell vinni az országból. Mivel a kivándoroltatáshoz sokszor nem állt rendelkezésre a szükséges pénzösszeg, felhívták a plúgákon lakók figyelmét arra, hogy – lehetőleg feltűnés nélkül – adják el ingóságait. Kertész arra is felhívta a kivándorlók figyelmét, hogy hozzátartozóikat is kiszöktethetik, ha a saját költségeiken kívül még kétezer forinttal járulnak hozzá a kiadásokhoz. Ezen kívül olyan kivándorolni szándékozókat is felkutattak, akik nagyobb összeget is hajlandók voltak fizetni a kivándoroltatásukért.²⁸

Elsőnek a MIKÉFE (Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület) plúga tagjai szöktek ki, majd 8–10 napra rá a Hold utcai kollektíva tagjai. Ezzel a csoporttal együtt Weinberger is távozott az országból.²⁹ Majd a Klauzál téri csoport következett: ők húsvétkor mentek el, mintegy 17-en. A negyedik csoport a győrszentiváni plúga volt, mellyel kb. 30 ember szökött ki az országból.³⁰ Az ötödik csoport kiszöktetését Frankfurter Miklós szervezte: ezt a csoportot az Államvédelmi Hatóság emberei elfogták.³¹ Úgy látszik, a tömeges méretű illegális alijának vége szakadt. Ha a kivándorlók számát tekintjük, azt láthatjuk, hogy 1949-ben kb. 10 ezer zsidó vándorolt ki Izraelbe.³² A XXIII. cionista kongresszusra íródott jelentés szerint ennél kevesebbet: mintegy 6844 embert regisztráltak.³³ 1949 tavaszán olyan szempontból is megváltozott a helyzet, hogy – magyar kérésre – a csehszlovákiai hatóságok szigorú megelőző intézkedéseket léptettek életbe. Májusban a pozsonyi zsidó hitközség tudatta, hogy a hatóságok kérésére többé nem segíthetik a kivándorlókat. 1949 októberében lezárult a magyar–csehszlovák határ.³⁴

1949. október 20-án – hosszas és többfordulós tárgyalások után – Magyarország és Izrael megállapodott a kivándorlásról.³⁵ 3100 ember kivándorlásáról született megállapodás. Az egyezmény szerint: ebből ezer fő családtagjából kerülhet ki, kétezer fő 65 év feletti kivándorló és 40 fő a vezető cionisták és 60 fő a családtagjaikból kerülhet ki. Ezeket az utóbbi helyeket pártalapon osztották fel: a Mapaj³⁶, a Mapam³⁷, a Mizrachi és a Klal³⁸ 9-9, a revizionisták³⁹ és a WIZO (Cionista Nők Világszervezete) 1-1 helyet kaptak. A kivándorlók – elvben – 5000 forintot vihettek magukkal. Az első 11 hónapban 1800 ember vándorolt ki. 1950 őszén megtorpant, majd 1951-ben újramegkezdődött a folyamat. 1952 augusztusáig a 3100-ból már 2800 fő Izraelben volt.⁴⁰

A már korábban is megfigyelhető cionistaellenes vezrlások a szövetség feloszlása és egyes kivándorló csoportok elfogása után újabb és minden eddiginél radikálisabb korszakába lépett. Az ÁVH 1949. május 11-én letartóztatta Dénes Bélát és társait.⁴¹ Dénes az egyik baloldali (szociáldemokrata) cionista csoportnak, az Ichud Mapajnak volt a vezetője Magyarországon 1948 végéig. Rajta kívül még 9 embert tartóztattak le, volt köztük ortodox hitközségi elöljáró is, de többségükben idősebb cionista vezetőket érintettek az őrizetbe vételek. A közel egy hónapon át tartó kihallgatások után az ügy 1949. június 2-án került a Budapesti Államügyészséghez. A vád (az 1948. évi XLVIII tc. 48. paragrafus 3. és 4. bekezdésére hivatkozva) tiltott határátlépés elősegítése volt. A tárgyalásra az ügyész csak a vádlottak és a védők megidézését indítványozta, de az ügyet végül nyilvánosan tárgyalták. A nyilvános fő tárgyalásra 1949. június 18-án került sor Dr. Majzik László törvényszéki elnök és dr. Markovics Béla törvényszéki bírósága vezetésével.⁴² A Budapesti Büntető Törvényszék Dénest és társait több éves börtönnel sújtotta, három embert ugyanakkor felmentettek.⁴³ Fontos momentum volt, hogy a későbbi cionista szervezkedésben részt vett Weisz Magdát (neki „Tank” volt a mozgalmi neve) is letartóztatták. Dénes Béla ismét előkerült, amikor szovjet mintára Magyarországon is meg akarták szervezni az orvost, de később (1954-ben) mégis kiszabadult.⁴⁴ 1949. decemberében letartóztatták Israel G. Jacobson, a Joint magyarországi igazgatóját, majd intenzív kihallgatások után kiutasították az országból.

Az izraeli követség személyesen Rákosnál interveniált a letartóztatottak ügyében.⁴⁵ Az izraeli fél nem akarta nagyon felnagyítani az ügyet, mert féltette a kivándorlási tárgyalások sikerét, ami közvetlenül következett az állam cionista karakteréből és abból, hogy Kelet-Európában még mindig közel egymillió zsidó élt. Csehszlovákiával és Bulgáriával szóbeli egyezményt kötöttek, a lengyel és a román hatóságok pedig nem akadályozták az aliját, így 1948 és 1951 között összesen 258 315 kivándorló érkezett ezekből az országokból.⁴⁶ A magyar megállapodás volt az egyetlen írásos egyezmény, mely Izrael és valamely „szocialista” ország között az izraeli és a zsidó kivándorlást érintő ügyben kötött. Az izraeli kormány elégedetlen volt az engedélyek alacsony számával, és minden további tárgyalást élesen visszautasított. Az egyedüli engedmény az volt, hogy az izraeli hatóságoknak a cionista vezetők érdekében tett kvótáját felerészben elfogadták, a megállapodás számain felül.

A kivándorlás gazdasági vonatkozásai is mások voltak. A jugoszláv és a bolgár kommunisták a kivándorlás előtt fejpénzt követeltek a zsidó kivándorlókért, melyet a megérkezésükre kaptak meg. A magyarok viszont előre kérték a pénzt, és (ez) egy főre lebontva magasabb volt, mint az előző esetekben (Smuel Bencur 30 ezer dollárról beszélt később). A magyar fél a Jointnak azt az ajánlatát is visszautasította, hogy egymillió dollárral járulna hozzá a budapesti zsidó kórház modernizálásához, majd államosította a kórházat.⁴⁷ Folyamatos harc dúlt a magyar és az izraeli kormány között a kivándorlók számát illetően. Az izraeli hatóságok 20–30 ezer ember kivándorlását látták volna (végső soron) elfogadhatónak, míg a magyarok 2/3-ra akarták csökkenteni a már elfogadott számot, mondván, hogy többen illegálisan is el akarták hagyni az országot. Csak miután az izraeli hatóságok amellet érveltek, hogy ők nem felelősek a magyar határ átjárhatóságáért, tették félre ezt az igényüket. Az izraeliek úgy fogadták el a 3100-as számot, hogy ez 3-4 hónap alatt teljesül, és majd további

egyezményekkel (a Joint támogatása mellett) biztosítják a további kivándorlásokat. Ugyanakkor sikeresek voltak a vagyontranszferrel kapcsolatos megállapodások. Az 1949 januárjában elfogadott kereskedelmi egyezmény lehetővé tette Izrael számára, hogy a megvett javakért magyar fizetőeszközben fizessen, ez azt is jelentette, hogy Izrael használni tudta a kivándorlók eladott értékeit (illetve az ebből származó összeget), melyet később az illető megkapott.⁴⁸ Magyarország pedig beleegyezett abba, hogy izraeli exportja értékének 27,5%-ért izraeli termékeket vásárol.

Jellemző az izraeli álmok „kisiklására”, hogy az 1949-es megállapodás szerinti utolsó csoport, mely távozott Magyarországról, 1953 novemberében hagyta el az országot. A magyar hatóságok mindenféle egyéb akadályokat is görgettek a kivándorlók útjába, például annak a bizonyítékát kérték, hogy rokonaik élnek Izraelben. Nem véletlen az, hogy az első csoport, mely az egyezmény aláírása után elhagyta Magyarországot, 6 hónappal később indult útjára. Az egyezmény aláírása utáni első 11 hónapban 1800 magyar zsidó vándorolt ki Izraelbe, ez a kvóta több mint a felét jelentette. 1950 októberében a magyar hatóságok felfüggesztették az egész folyamatot.⁴⁹ 1951 februárjában ismét megindultak a kivándorlások. 1952. augusztusig 2800 magyar zsidó érkezett Izraelbe, ezzel majdnem kimerítve az egyezményben meghatározott kvótát.

A magyar szervek célkeresztjébe bekerülő cionista mozgalom illegálisan tevékenykedett tovább a betiltás után.⁵⁰ Egy 1949. május 17-én született belügyi jelentés élesen összekapcsolta a cionista világszervezetet, a cionista mozgalmakat és pártokat az „*amerikai tőkéssekkel*”. Ez a hangnem korábban nem volt általános. Az átfogó anyag részletesen beszámol a mozgalom megszüntetése utáni helyzetről, a cionista mozgalom anyagi és személyi állapotairól. Megállapította, hogy az 1948-ban felduzzadt szövetségi taglétszám a kivándorlási célokat szolgálta, és hogy a nyugati határ felől északra tolódott át a kiszöktetések iránya. Az izraeli követség került a vizsgálódás célpontjába, mert a feloszlítás után ez „fedőszervvé” vált.

Az izraeli követség 1948 novemberében kezdett el működni Magyarországon. A követ egy korábbi cionista tisztviselő, az erdélyi Smuel Bencur (Péterfi Endre) volt, aki már 1947 óta Magyarországon tartózkodott, mint az Ichud Mapaj baloldali cionista párt Izraelből delegált sliachja.⁵¹ Sokan megjegyezték azt, hogy a bevándorlók megszervezése Izrael diplomáciai aktivitásának fő célja volt, hiszen a másik rezidens diplomata, Mos(h)e Carmilly Weinberger, Weinberger Mózes (1908–2010), korábban rabbi Kolozsváron, aki alkonzulként és kulturális attaséként is ismeretes volt, szintén „alija tisztviselő” volt.⁵² A nagykövet, az 1917-ben Bécsben Georg Überall néven született és (eredetileg Hasomer Hacair-tag) Ehud Avriel (1917–1980) 1949 februárjában adta át megbízólevelét és szinte az első pillanattól kezdve tárgyalásokba bocsátkozott a kivándorlásról, mint ahogyan erről már beszámoltunk. Avriel Csehszlovákiában és Magyarországon képviselte Izraelt, de nem tartózkodott állandóan Budapesten, hanem Prágában.⁵³ Bencur valamilyen szinten (és különböző beosztásokban) 1952-ig Magyarországon maradt, majd 1952-től az izraeli Külügyminisztérium Kelet-Európai osztályának helyettes vezetője, majd 1953-tól 1955-ig vezetője lett.

A cionista mozgalom feloszlítása után az izraeli diplomáciai testület arra az álláspontra helyezkedett, hogy tevékenysége nem veszélyeztetheti a helyi zsidó közösséget, így a helyi hivatalos zsidósággal ápolt kapcsolatait is a minimálisra korlátozta. Attól is tartózkodtak az izraeli tisztviselők, hogy nyilvános vagy félnyilvános rendezvényeken zsidó személyiségekkel együtt vegyenek részt. Nem kezdeményeztek kapcsolatokat, ugyanakkor reagáltak, hogy ha megkeresték őket ezzel. A későbbi visszaemlékezések szerint naponta 50–60 zsidó kereste meg a követséget, és általában is 2–300 ember értesült a követség munkájáról, tevékenységéről. A követség diplomatáinak otthonaiban tartott rendezvényekre (Hanukka, Purim stb.) meghívták az embereket, és a Függetlenség Napi (Yom Haatzmaut) fogadásokra is sokan eljöttek.

A követség hivatalos tájékoztató füzeteket is megjelentetett, amelyeket másolatokban terjesztett; 27 ilyen szám jelent meg 1948 és 1950 között. 1950-ben egy korábbi cionista vezetőt, dr. Gellért Endrét alkalmazta az izraeli követség – mint információs tisztviselőt –, és ennek nyomán havi, majd heti rendszerességgel adták ki – 1000–5000 példányban – ezeket a broszúrákat. 1950 júliusában Smuel Eljasiv (Samuel Friedman) váltotta Ehud Avrielt (július 13-án adta át megbízólevelét Budapesten), aki szintén Prágából irányította a követség ügyeit.⁵⁴ Bencur „helyi” misszióvezetőként, első titkárként és konzulként maradt Budapesten, és 1951 elejétől ő vezette a budapesti követséget. Eljasiv 1951-től moszkvai nagykövet lett, majd őt váltotta 1952-ben Avner Gershon (Hirsch), az új nagykövet.⁵⁵ A Németországban, 1919-ben született diplomata nagyon aktív volt, de 1953-ban már Londonban folytatta tovább diplomáciai pályáját, nem maradt sokáig Magyarországon.

Az izraeli követség meglehetősen bátran interveniált (igazából egyedül) a kitelepítettek érdekében 1951-ben, főleg azok érdekében, akik rákerültek az 1949-es megállapodás kivándorlási listájára.⁵⁶ Ez tulajdonképpen legitim akció volt a potenciális állampolgárok érdekében. George Garai szerint egy második szintet jelentett az, hogy a védelemért folyamodó budapesti zsidókra hivatkozva, az izraeli követ az alija potenciális tömegét tudta „felmutatni”, amikor a magyar hatóságokkal tárgyalt. A kitelepítések első hulláma (1951 kora nyara) után az izraeli követség – állítólag – naponta több száz belépési engedélyt adott ki, és Bencur hetente kétszer tájékoztatta a magyar Külügyminisztériumot, melynek célja az volt, hogy a magyar hatóságok belássák, a zsidók nem annyira boldogok Magyarországon. Ezt a megállapítást egy 1951. július 16-i jelentés is alátámasztja, amely leírja azt, hogy a követség olyan igazolványok kiosztását kezdte meg, mely azt igazolja, hogy a követségen jelentkezőt a kivándorlásra előjegyezték. Kérdőíveket töltettek ki az emberekkel, hogy kérik a kivándorlásukat. Egy, a követséggel és az izraeli követséggel kapcsolatban lévő állambiztonsági ügynök július 2-án jelentette, hogy Péterfi Endre (Smuel Bencur) követ dr. Kalmár György budapesti ügyvéddel közölte azt, hogy a kivándorlási igazolványnak semmi jelentősége nincsen: *„A követségnél naponta megforduló több száz főnyi tömeggel a követségnek az a célja, hogy ezzel demonstrálja a kormány felé bizonyítva azt, hogy a magyarországi zsidók a Magyarországról való kivándorlás mellett foglalnak állást...”*⁵⁷

Az 1950-es évek legelején a belügyi szervek számára az „*illegális cionista szervezkedés*” fontos, nemzetközi dimenziókkal is rendelkező megfigyelendő ügy maradt. Egy haifai találkozóra hivatkozva azt állították, hogy a népi demokráciákban működő cionista szervezetek konkrétan az „*izraeli központokhoz vannak kapcsolódva működésüket illetően*”.⁵⁸ Egy 1950. augusztus 17-én keletkezett összefoglaló jelentés számba vette az MCSZ volt vezető tisztségviselőit, azok jelenlegi helyzetét és állását, valamint a bricháról („menekülés”, a zsidó kivándorlás Közép-Kelet-Európából Palesztinába) is részletesen beszámoltak.⁵⁹ A fő távozási útvonal Miskolcon keresztül Csehszlovákia felé vezet, és onnan Pozsony és Bécs felé viszik tovább az embereket – állítja a jelentés. Még dr. Gálos Henriket, az MCSZ volt főtitkárát is feltartóztatták a határon, mert illegálisan akarta elhagyni az országot. (Ezért a miskolci megyei bíróság hat hónapi börtönbüntetésre ítélte, melyet le is töltött. Őt később – 1951 júniusában – ki is telepítették.) A határ menti ÁVH- osztályokat nagyobb éberségre szólították fel: *„...minden cionista vonatkozású szökési kísérletet azonnal jelentsenek mielőtt átadnák az ügyészségnek.”*⁶⁰ Három „ügynök” dolgozik a cionista vonalon – írják.

A kivándorlásokra és az izraeli követség szerepére jó példa egy balul sikerült szökési kísérlet, melyet 1950 októberében lepleztek le az államvédelmisk. Az őrizetbe vettek Mohácson keresztül akartak Jugoszláviába és onnan Palesztinába szökni.⁶¹ A tíz utast és a személyzetet (9 matróz és a kormányos) a mohácsi államvédelmi határőrség vette őrizetbe október 6-án, majd a pécsi államvédelmi osztályra kísérték őket. A matrózokat és a kormányost „budapesti utasításra” szabadon engedték, míg a többieket kihallgatták. Az államvédelem arra a következtetésre jutott, hogy az őrizetbe vettek kapcsolatban álltak a cionista mozgalommal és az izraeli követség Walter Jozsef sajtóattasén keresztül szervezte meg számukra a kijutást úgy, hogy Walter a bécsi izraeli követség

segítségével szerzett összeköttetést a DDSG-hajósokkal (a DDSG T733 sz. uszályon utaztak), akik Bécsben előre megkapták az anyagi ellenszolgáltatást. A szökés körülményei jól mutatják azt, hogy a budapesti izraeli követség valóban részt vett az illegális kivándoroltatásokban, hiszen Walter és Jisáj belgrádi izraeli követ közreműködésével jutott el Pakson, Mohácson és Belgrádon keresztül Izraelbe dr. Murányi Miklós (később Izraelben: Menachem Meron) újpesti rabbi⁶² és felesége, valamint Grünfeld Istvánné. Ez a csoport nem ment el velük, hanem néhány hét múlva Dunavecserre utaztak (ám a hajó nem jött), majd Walter utasítására Paksra mentek át 3 hét után, ahol tíz napig várakoztak, de nem jött a hajó.

A letartóztatottak beszámoltak arról, hogy a szökésük költségeit a budapesti izraeli követség fedezte, Jozsef Walter kultúrattasé több ezer forintot adott át nekik előre részletekben, és egyiküknek megmondta, hogy Izraelben állást biztosítanak nekik, de a bérükből levonják majd a kiutazás költségeit. A konspirációs technikákkal létrejött megbeszélések és felkészítések végül eljuttatták a csoportot Mohácsra, de a vámvizsgálaton őrizetbe vették őket. A kivándorolni szándékozók notórius kiszökök voltak, hiszen jó részük (köztük dr. Barta György és felesége, Schei György, Groszmann Ágnes, Löwy Jakab) már korábban is kíséreltek meg tiltott határátlépést, és kaptak ezért ítéleteket. Az őrizetesek azt is elmondták, hogy a Hasomer Hacairból ismerik Jozsef Walter budapesti izraeli kultúrattasét. Dr. Moshe Dak budapesti izraeli diplomata (követségi első titkár) neve is felmerült az ügyekben, mint aki szervezi az ügyeket. Dak Kisszebenben (szlovákul Sabinov) született 1909. február 28-án, a középiskoláit Budapesten, a zsidó gimnáziumban végezte, jogot pedig Prágában tanult.⁶³ 1944-ben vándorolt ki Palesztinába. A Szochnut alija-osztályán dolgozott, majd 1950-ben került az izraeli Külügyminisztériumhoz és egyben Budapestre is.⁶⁴ Dak 1954-ig volt Budapesten mint első titkár és a konzuli részleg vezetője, 1954-ben pedig a gazdasági részleget is vezette.

Az északi útvonalhoz a miskolci és a nyíregyházi hitközség termeit is igénybe vették. *„A kiszöktetésekhez a Dunán szolgálatot teljesítő matróz embercsempészeket veszi igénybe a bécsi követségen keresztül. A matrózok szovjet lobogó alatt hajózó osztrák hajón teljesítenek szolgálatot és osztrák állampolgárok. A kiszöktetendő személyek Jugoszláviában szállnak partra ahol az izraeli követséget keresik fel. A jugoszláv izraeli követség és a jugoszláv hatóságok között diplomáciai megegyezés van arra hogy a magyarországi disszidált cionistákat a jugoszlávok hontalan útlevelemel látják el és így lehetővé teszik a Velencébe való továbbjutásukat...”* – állapítja meg egy 1950. október 26-án keletkezett jelentés.⁶⁵

A cionista aktivitás tehát a szövetség feloszlata után sem állt meg, holott egyre nehezedtek a körülmények és ritkultak a lehetőségek. A volt cionistákra ráállított ügynökök újabb és újabb szálakat fedeztek fel. A figyelem ráirányult Groszberg Ervin/Slómo ortodox tanítóra is,⁶⁶ aki a budapesti ortodoxok napközi otthonát vezette, korábban pedig 1948-ig az Agudat Jisrael ifjúsági tagozatát vezette, ám kapcsolatban állt az izraeli követség tisztviselőjével, Cvi Haskellel is (aki maga is ortodox volt). Itt keletkeztek az első nyomok Engländerék mozgalmával kapcsolatosan, hiszen megjegyzi, hogy dr. Dak elmondta, a sóméroknak *„van mozgalmuk”*, melyet Walter Jozsef irányít (ami egyébként nem volt igaz), és hogy 10–12 csoportjuk van. Engländer Tibor személyére egyébként 1951. április 25-án figyeltek fel, amikor is Gyepes Ottó autóműszaki iskolai hallgató feljelentése nyomán a szervek tudomására jutott, hogy a Landler Jenő utca 3. sz.alatt illegális sómér csoport működik, melyet ő vezet.⁶⁷ A jelentés leírja azt, hogy a csoport 3 részből áll, hogy hetente kétszer találkoznak és hogy a mostani helyiségüket a (vallásos jobboldali cionista) Mizrachi-, illetve Bne Akiva-frakció segítségével szereztek meg, valamint hogy Engländer tartja a kapcsolatot a többi illegális cionista frakcióval. 1951. május 30-án az Engländer által vezetett csoportból 13 cionistát *„botrányos viselkedésért”* a csúcshegy menedékház tulajdonosa igazoltatta, mire Engländer (ideiglenesen) feloszlatta a mozgalmat. *„Jelenleg a volt csoportvezetők tartják fenn a kapcsolatot személyes látogatások formájában.”*

1951. július 16-án egy minden addiginál átfogóbb jelentés készült a cionista mozgalomról, melyből kiderült, hogy ekkor már vezetői körökben „dolgozó” ügynök segítette az állambiztonság munkáját.⁶⁸ A jelentés számba vette a budapesti izraeli követség és a cionisták kapcsolatait. Így arról írt, hogy 1951. február 12-én a követség épületében bizalmas értekezlet volt az alija ügyében, amelyen több, a feloszlott szövetségnél dolgozó vezető vett részt. Eszerint Steiner 1951. február 26-án Dak budapesti izraeli diplomata megbízásából az ügynöknek üzenetet küldött, hogy állítsa össze a „megbízható cionisták” névsorát. Az október 6-án a hajón őrizetbe vett tíz személyen kívül még korábban, 1950. február 10-én vették őrizetbe Ehrenreich Miklósnét és E. Juditot mint „cionistákat”.⁶⁹ A nyilvánvalóan Steiner Júlia lejárataát is magára vállaló ügynök minél több kapcsolatot és ennek megfelelő kapcsolati hálót akart felfedni – és egyben leleplezni.

Joszefer Walter állítólag az egyetemen folyó katonai oktatás iránt is érdeklődött, Lówy Ágnes vegyész a kölcsönkapott katonai anyagokat legépelte a számára. „*A feljegyzésben szerepel a lőfegyverek ismerete, lövedék ismeret, tereptan, műszaki tevékenység harc közben stb...*”⁷⁰ Az ügynök figyelme kiterjedt Groszberg Ervinre és körére is, állítása szerint Groszberg havi kétezer forintot kap a követségtől (Haskel alijabiztos adta ezt át), amiért szervez, és amit cionista diákok végeznek az iskolában.⁷¹ 1951. július 10-én ismét előadást tartott a Dob utcában 150 fiatalnak, ahol a zsidóság újbóli deportálása eshetőségével foglalkozott. Krassó Anna 1951. május 7-én elmondta az ügynöknek, hogy a Budapesten működő illegális somér csoportnak 150 tagja van, 8–10 fős csoportokban dolgoznak, és élükön egy vezető áll. A propagandaanyagot Joszefer Waltertől kapják – Wágner Erikán keresztül. Május 10-én Krassó Anna lakásán volt ilyen összejövetel, ahol 17-en vettek részt, és Walter adott elő.⁷²

Egy utólagos összefoglaló jelentés állítása szerint az ÁVH Budapesti Osztálya 1951. szeptember 20-án nyomozást indított az illegális Hasomer Hacair ellen, és „Tibi” néven csoportdossziét nyitott.⁷³ Ugyanakkor a jelek arra utalnak, hogy Engländer és csoportja csak fokozatosan került a figyelem középpontjába, hiszen az 1951-es jelentések Krassó Anna, majd Wágner Erika személyét emelik ki, és egyébként is Groszberg, Haskel, Steiner Júlia voltak a főbb megfigyelték. Egy 1951. október 20-án keletkezett jelentés ismét összefoglalja a cionista mozgalommal kapcsolatos tudnivalókat.⁷⁴ Engländerék csoportján kívül (ennek tagságát 40–50 főre taksálja) megemlíti még Wágner Erika állítólagos 12 csoportból álló, 150 tagú somér csoportját, a Mizrachit csoportot és a Makkabi Hacair csoportját, melyet – szerintük – Pollák Tibor Standard-gyári munkás vezet. Az izraeli követség kapcsolatban állt a csoportokkal, Engländerékkal Joszefer Walter, a mizrachistákkal (Bne Akiva) Haskel, Pollákkal pedig Dak tartotta a kapcsolatot, aki a csoport bővítésére ösztökölte Pollákot. Wágnerék „uszító, demokrácia-ellenes” röpiratokat terjesztettek, Engländerék pedig egy alkalommal illegális röpcédulákat osztogattak a zsinagógákban. Engländerék és Pollákék közös vezetőségi ülésen tárgyalták meg, hogy az elvi különbségek ellenére együtt fognak működni és önvédelmi szervezetet hoznak létre, melynek tagjait fegyveres kiképzésben részesítik.⁷⁵ Egy szintén októberi jelentés (október 26.) Engländer Tibor mellett Krassó Annát, Károlyi Gábort, Lówy Ágnes, Nádor Ferencet, Weiss Máriát, Ficsker (!) Györgyöt, Szebeni Ágnes és Korda Jánost nevezi meg.⁷⁶ A hatóság még nem biztos a dolgában: „*A felsoroltak adatainak beszerzése, priorálása és kikartozása folyamatban van.*”

November 10-én azt összegezték a hatóságok, hogy megindult a mozgalmak közötti aktivitás és a fegyverek beszerzése, a kiképzés is.⁷⁷ Nagyon fontosnak tartották leszögezni azt is, hogy az izraeli diplomaták irányító szerepet töltenek be. Péterfi Endre fokozni akarja a mozgalmak kooperációját, amelyek propagandaanyagokat fognak kapni – vélték. Szintén felmerült az „önvédelmi csoport” szerepe, és ezt egyenesen Walterhez kötötték, ugyanakkor állítólag Walter azt is kijelentette, hogy csak akkor szabad elkezdni a fegyveres oktatást, hogy ha „*ideológiailag szilárdan a cionizmus alapján állnak a csoport tagjai*”.⁷⁸ Folytatják az „ügynöki bizalmas

nyomozást”, hogy felderítsék az illegális mozgalom népi demokrácia-ellenességét. Engländer Tibort itt már az illegális sómér mozgalom vezetőjének nevezték.

Engländer Tiborék közül ritkulni kezdett a levegő. „Cionista vonalon” két csoport- (Somér és Mizrachi) és nyolc személyi dossziét (Rác Jenő, Feld Menyhért, Frankfurter Miklós, Lőwy Ágnes, Felkay Aladár, Krassó Anna, Wágner Erika és még valaki) nyitottak a szervek. Két belső ügynök, „Korányi” és „Anton” lett ráállítva a fiatal cionistákra. „Faragó” a Mizrachi ügyeivel is foglalkozott.⁷⁹ Az 1952 márciusában keletkezett iratban (1/2 alosztály) operatív tervet vázolnak az „illegális cionista mozgalom és a különböző funkciókba befurakodott cionisták felderítésére”. Ezek részei: feltérképezik a már ismert cionista csoportokat, összefoglaló jelentést kérnek a megyei osztályoktól (1), szétküldik a megyéknek az MCSZ tagnyilvántartó könyveit (2), megkezdik a budapesti nyilvántartási anyag feldolgozását, megállapítják tartózkodási helyüket, „priorálják” és nyilvántartásba veszik őket (a–b). A beérkező vidéki összefoglalók alapján rajzot készítenek a fennálló helyzetről. „Ennek alapján központilag kezdjük meg a felderítést és a hálózatépítést az egész ország területén.” (3) A már felderített csoportokba ügynököket telepítenek, a sómérokat (Engländerék) „Korányi” fedőnevű ügynökön keresztül figyelik meg (4). „Faragó” és „Anton” ügynökök segítségével felderítik az ismeretlen cionista góccokat. „Ennek érdekében több személyt beszerzésre készítünk fel. Ezek olyanok lesznek akik cionista körökben ismertek.” (5) Az 1/3 osztállyal együtt megkezdik a széles hálózat kiépítését azokkal, akik kapcsolatban állnak az izraeli követséggel, nekik „kémanyagot” adtak át, vagy illegális kapcsolatban állnak vele. (6) Felderítik azt, hogy a hitközség vezetői között kik a cionisták, és hogyan használják pozíciójukat a cionizmus érdekében. „Ennek érdekében felhasználjuk a meglévő ügynökséget és a hitközségen belül további beszerzéseket végzünk.” (7) A birtokukban lévő, mintegy 40 000 nevet tartalmazó MCSZ-tagnyilvántartás alapján felderítik, hogy az MCSZ Magyarországon maradt tagjai milyen állami, gazdasági vagy egyéb funkciókban vannak. „Felderítjük, hogy kik furakodtak be ezek közül a Pártba, kik töltenek be vezető állást. Ezt a feladatot a Budapesti osztály segítségével, tömeginformátor hálózat alkalmazásával oldjuk meg.” (8).

1952. október 18-án újabb jelentés tárgyalta a cionisták helyzetét.⁸⁰ Ebben a jelentésben több példa segítségével illusztrálják azt, hogy hogyan szöktek ki Magyarországról cionisták, vagy legalább is tettek rá kísérletet. Szeptember 2-án Hegyeshalomnál tartóztatták fel egy kilépő nemzetközi vonat utasait, és négy hamis irattal utazó utast találtak. Adataik szerint hamis iratokkal 54 család, összesen 150 személy hagyta el addig az országot. A négy letartóztatott azt vallotta, hogy Weisz Gyulától (Budapest, Bajcsy Zsilinszky u. 21.) vették át a hamis iratokat. A korábban a Bikur Cholim pénztárosaként dolgozó (és aztán letartóztatott) férfi megbízásából leveleket és fényképeket is magukkal vittek. A szolgálatok szerint „a fényképek a legközelebb disszidáló csoport hamis iratainak elkészítésében voltak szükségesek”.⁸¹ Az egyik letartóztatott (Iczkovits Ferenc) a kihallgatásán „beismerte”, hogy Haskel, Dach és Dukas izraeli követségi emberekkel volt kapcsolata, és „Dukas”-szal (minden bizonnyal Dukas Emanueltól, az izraeli követség kereskedelmi attaséjáról van szó) beszélte még szökésük részleteit. A lakásán és más lakásokon (tanítványaiból) „héber kört”, tehát önképzőkört tartó Dr. Rác Jenő héber tanárt (ide eljárta Steiner Júlia is) 1952. szeptemberében vették őrizetbe.⁸² Ő azt vallotta, „hogy 1952 augusztusában Bécsből a cionista u.n. »Teicholz-csoport« illegális futárt küldött érte, akinek feladata lett volna őt kiszöktetni az országból. Az embercsempéssel történt tárgyalásait megbeszélte Steiner Júlia magyar állampolgárságú izraeli tisztviselőnökkel, akivel szoros kapcsolatban áll. Steiner Júlia is hívta, hogy menjen vele ezen a disszidálási vonalon. Steiner Júlia kijelentette, hogy ő nem megy ezzel a vonallal, mert az izraeli követség segítségével szándékozik az országot elhagyni. Rác Jenő másokkal is megbeszélte ezt a lehetőséget, és többek tanácsára nem vállalkozott az ilyen módon való disszidálásra.”⁸³ A jelentés az izraeli hírszerzés legfőbb bázisának a Magyarországon élő cionistákat, illetve a kivándorolt személyek hozzátartozóit tekinti. A követség szerepére akkor derült fény, amikor az 1949-ben őrizetbe vett Dénes Béla házkutatásán kiderült, hogy az izraeli követséget érdeklik a magyar közéleti és politikai szereplők. Megerősítette azt is, hogy

Joszeft Waltert katonai adatok érdekelték, ezeket Löwy Ágnes adta át a számára, illetve Pollák Tibor adott ilyen jellegű utasításokat. A jelentés már komoly veszélyforrásként számol be Engländer Tiborról és sejtyszerűen felépülő mozgalmáról, valamint a Mizrachiról, melyet szerintük Groszberg Ervin vezet.

Közben a határőrséggel együtt éberem csaptak le „disszidálni” szándékozó cionistákra. A határőrség 1952 decemberében jelentette az ÁVH vezetői ügyeletének, hogy a csehszlovák határszervek értesítése szerint december 7-én éjjel Szobnán, az Ipolyon, és Komáromnál, a Dunán összesen 24–26 főből álló cionista csoport szökött át Csehszlovákia területére.⁸⁴ A két csoport egyesült, és így folytatta az útját Nyugat felé. Oroszvár környékén feltartóztatta őket egy csehszlovák járőr, és fegyverrel kezdtek tüzelni rájuk. *„A tűzharc következtében négy főt megsemmisítettek, hatnak sikerült megszöknie, a többit pedig a csehszlovák állambiztonsági szervek őrizetbe vették...”* – íródott a tragikus tartalmú beszámoló.

1952. december 14-én a csehszlovák és a magyar határvédelmi szervek megbeszélést tartottak Rajka község mellett a disszidáló csoport ügyében. A csehszlovák hatóságok átadták a magyar állampolgár őrizetesek névsorát. Az ÁVH-tól (1/2-osztály) Harmat Frigyes áv. hadnagy volt jelen a megbeszélésen, ám azt Illés őrnagy, a győri határőrség parancsnoka vezette.⁸⁵ A csehszlovák „elvtársak” közölték a magyarokkal, hogy az ügyet – annak fontossága és bonyolultsága miatt – átadták a prágai minisztériumnak, és a vizsgálat többi részét ott folytatják le. Azt is közölték velük, hogy az őrizetbe vettek névsorát szintén átadták a minisztériumnak, *„mint ahogy azt korábban megbeszélték f.hó 13-án megbeszélték a magyar határőrség tisztjeivel”*.⁸⁶ Azt kérték, hogy az ÁVH lépjen érintkezésbe a csehszlovák Állambiztonsági Minisztériummal *„az ügy részletes megbeszélése, az iratok és az őrizetesek átadása végett”*.

Az államvédelem emberei 1952 végére „sikeresen” felderítették Engländer Tibor és társai mozgalmát, melynek egész jellege nem csak egy (az állami szférától független) jól szervezett (és egyébként markánsan baloldali) zsidó civil mozgalom arculatát mutatta, hanem egy olyan csoportot tudtak benne felfedezni, mely jól illett a – sztálini mintára készülődő – orvosper jellegéhez.

Engländer Tibor és Pikler Katalin esküvői fotója, 1956. Engländer János gyűjteménye

Mivel Engländerék egy időben – potenciális pogromokra való felkészülés jegyében – kis fegyveres magot is létrehoztak (melyet maguk oszlattak fel), tálcán kínálta magát az a scenárió, melynek szereposztásában az állami establishment felső posztjain lévő főszereplői (egyben „főszervezői”, tehát Péter Gáborék) mellett egy kicsiny és agresszív „cionista-fasiszta” fegyveres társaság is szerepel – mintegy „végrehajtói”, illetve demonstratív szerepben. Kizárólag Sztálin halálának és a Nagy Imre névvel fémjelezhető enyhülési időszaknak volt köszönhető az, hogy a letartóztatottak sorsa nem e dramaturgia szerinti tragikus fordulatot vette, és hogy viszonylag enyhe ítéletekkel „úszták meg” az egyébként életpályájukra döntő hatást gyakorolt ifjúkori mozgalmi életet.

Levéltári források

ÁBTL

A volt Zárt irattár levéltári anyaga

- 2.1. IV-15 a. Gálos Henrik és Dénes Béla ügye
- 2.1. IV-15 b Gálos Henrik és társa
- 2.1. VII 13-b I.G. Jacobson

Operatív dossziék

- 3.1.5. O-17169. Ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták

Vizsgálati dossziék

- 3.1.9. V-55479 Fränkl Jenő és társa
- 3.1.9.V-60775 dr. Kertész Sándor ügye
- 3.1.9. V-108606/1-4 Engländer Tibor és társai
- 3.1.9.V-112014 Signer Judit
- 3.1.9. V-111 724 Steiner Júlia és társai

Magyar Nemzeti Levéltár

XIX-B-1-h BM Egyesületi Főosztály 5632-1251 (jelenleg: II. sorozat, 343. doboz). Magyar Cionista Szövetség

XIX-J-1-k. Izrael 1945-1964 KÜM

Central Zionist Archives (Jerusalem, Israel)

S68/282. Office of Eliyahu Dobkin

Israel State Archives (Jerusalem, Israel)

F.M.2502/15 I. Hungary-Aliyah

Hivatkozott irodalom

Dénes, 1991

Dénes Béla: *Ávós világ Magyarországon*. Budapest, Kossuth.

Dombi, 2018

Dombi Gábor: Zsidók deportálása Budapestről 1951-ben. <http://zsido.com/zsidok-deportalasa-budapestrol-1951-ben/> (letöltés ideje: 2018. május 2.)

Garai, 1979.

Garai, George: *The Policy towards the Jews, Zionism and Israel of the Hungarian Communist Party*. London, The London School of Economics and Political Science (PhD Thesis).

Gyarmati, 2018

Gyarmati György: „Egyszer már kellett így utaznunk.” Zsidó kitelepítettek sorsközössége – és különbözőségei. In: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből*. Budapest, ÁBTL–Kronosz. 171–211.

Kovács, 2003

Kovács András: Magyar zsidó politika a háború végétől a kommunista rendszer bukásáig. *Múlt és Jövő*, 3. sz. 5–39.

Novák, 2000

Novák Attila: *Átmenetben. A cionista mozgalom négy éve Magyarországon*. Budapest, Múlt és Jövő.

Novák, 2006

Novák Attila: Ortodox tanító az állambiztonság fogságában. *Szombat*, 2. sz. <https://www.szombat.org/tortenelem/3652-ortodox-tanito-az-allambiztonsag-fogsagaban> (Letöltés ideje: 2018. május 2.)

Schmidt, 1998

Schmidt Mária: „Ez a per lesz a legek lege”. In: uő: *Diktatúrák ördögsekerén*. Budapest, Magvető. 271–284.

Szalai, 2006a

Szalai Ágnes: az 1949-es magyarországi cionista per. *Szombat*, 2. sz. <http://www.szombat.org/tortenelem/3651-az-1949es-magyarorszag-i-cionista-per>

Szalai, 2006b

Szalai Ágnes: A magyarországi kommunista diktatúra zsidó áldozatai (1949–1954). In: Randolph L. Brahm (szerk.): *Tanulmányok a holokausztrók IV. kötet* Budapest, Presscon 217–267.

Toronyi, 2002

Toronyi Zsuzsa: Engländer Tibor és társainak pere. In: „*Szólj Izráel fiaihoz...*” (*Mózes II. Könyve 31.13*). Budapest, Magyarországi Cionista Szövetség. 22–29.

Zinner, 2001

Zinner Tibor: Az 1953-as „cionista” per. In: *1100 éves együttélés. A magyar és a magyarországi zsidóság a haza és a fejlődés szolgálatában*. Budapest, Magyarországi Holocaust Emlékalapítvány kiadása. 216–251.

¹ Az Engländer-perről készült kismonográfiám a Nemzeti Emlékezet Bizottsága gondozásában fog megjelenni. Jelen tanulmány ezen kötet előmunkálatai részét képezi.

² ÁBTL 3.1.5. O-17169. és 3. 1. 9. V-108606/1-4.

³ Mizrachi: vallásos cionista világszervezet. 1902-ben, Vlnában alakult meg. A cionista mozgalom vallási aspektusát, az Erec Jiszráélre (Izrael Földjére) vonatkozó tradicionális előírásokat hangsúlyozta ki. A Mizrachi fontos szerepet játszott mind a cionista kongresszusokon, mind a jisuv (palesztinai zsidó társadalom) életében. Magyarországon a Mizrachi a szervezett cionisták harmadát alkotta, s ez az arány a második világháború után is ugyanaz maradt.

Bne Akiva: „Akiva fiai” (a híres talmudi Rabbi Akiváról/Akibáról van szó): a vallásos-cionista Mizrachi szervezet ifjúsági „tagozata”. A vallásos fiatalok cionista nevelésük mellett Tóra- és Talmud-tanulmányokat is folytattak. Magyarországon, mely a vallásos cionizmus számára jó terepet nyújtott, már az 1920-as években működött a „Bachuré Hamizrachi” egyesület, mely a Bne Akiva elődje volt. A vallásos fiatalok a magyar cionisták egyharmadát-egynegyedét adták a koalíciós időszakban, 1945 és 1949 között.

⁴ ÁBTL XXV/4/b 02392/53. Budapesti Megyei Bíróság ítélete. B.II.002392/1953-8. sz. ÁBTL V-112014. 1954. január 28-án pedig az Olti Vilmos által vezetett tanács jogerősnek nyilvánították a korábbi ítéletet. B.II.002392/1953/12. sz.

⁵ Toronyi, 2002.

⁶ Összefoglaló írásában Kovács András is említi a cionista mozgalom és a követség szerepét. Kovács, 2003.

⁷ Az itt következő fejezetnél saját korábbi könyvem szövegét használtam fel: Novák, 2000. 168–172.

⁸ „A Magyar Cionista Szövetség ügyeit felszámoló bizottság nyilatkozata”. *Új Élet*, 1949. március 24. 1.

⁹ ÁBTL 2.1. IV-15 a. Gálos Henrik és Dénes Béla ügye. 1953. III. 19. Gálos Henrik kihallgatása.

¹⁰ A budapesti izraeli konzulátus héber nyelvű levele az izraeli külügyminisztérium kelet-európai részlegéhez. Budapest, 1949. III. 28. T.: A cionista szövetség felosztása és a magyarországi cionisták megszervezése. Central Zionist Archives (Jerusalem, Israel) S68/282.

¹¹ MNL OL 343. D. 5632-1250.

¹² Uo.

¹³ Uo. Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. Tárgy: Magyar Cionista Szövetség és a Magyar Palesztina Hivatal önkéntes megszűnése. 1949. március 31.

¹⁴ Március 28-án a 10.343/2 B.M. IV/3. számú rendelet alapján a Pro-Palesztina Szövetség (Bp. VII. Király u. 93.) került sorra, majd a 625.618./1948 IV/3. sz. rendelet alapján az Agudat Jiszrael (Bp. VII. Király u. 26.) helységét zároltatták a „Közigazgatással”. A Pro-Palesztina Szövetség pénztárában kevesebb pénzt találtak, mint ami a könyvekben szerepelt, ezért „közigazgatási vonalon” nyomozást rendeltek el.

¹⁵ F.M. 2502/15 I. 1949 III. 24. Budapest. El: Hamachlaka Löarcot Mizrach Europa El: Miszrad Hachuc. Meat: Konzulija Jiszrael B' Budapest. T.: Alija ügyek. (héber ny.). Israel State Archives (Jerusalem, Israel).

¹⁶ „Háromféle zsidó van, aki ki akar vándorolni: alef/Zsidók, akiknek rokonai vannak Erecben és egyesíteni akarják családjaikat; bét/ Zsidók, akik nem tudják elviselni emlékeiket azon a helyen, ahol családjaikat kiirtották; gimel/ Cionisták, és ez a döntő az alijára jelöltek között.” Uo.

¹⁷ A levél arról is említést tett, hogy a Külügyminisztérium azt mondta, hogy április elején választ ad a megkeresésre, mely valószínűleg a sliachok kiutasítására vonatkozik. Uo.

¹⁸ ÁBTL 2.1. IV-15 b. 1953 III. 14. Dénes Béla kihallgatása.

¹⁹ ÁBTL 2.1. IV-15 a. 1953 III.19. Gálos Henrik kihallgatása. 1949 áprilisában elkészítették a 800-as listát, és 3 példányban Gálos Henrik lakásán gépelték le. 1 példányt Péterfi Endre konzulnak, 1-et Weinberger Mose követségi ov.-nak és 1-et Stöckler Lajosnak. 1953 V. 12. Gálos Henrik kihallgatása. ÁBTL 2.1. IV-15a.

²⁰ 1945-ben keletkezett chaluci (cionista úttörő, aki részt vesz a majdani országépítésben) csúcsszervezet, mely a chaluci ifjúsági mozgalmakat képviselte. A Joint anyagi támogatásban részesítette.

²¹ „Amikor dr. Kertész ezt az összeget átvette már elhatározták az ifjuság illegális kijuttatását s kifejezetten ennek költségeit kívánta fedezni akkor, amikor a kapott pénzt 65.000 forintonként az öt frakció ifjusági szervezetei között szétosztotta...” ÁBTL 3.1.9. V-55479 Frankl Jenő és társa. 1952 XI. 22. Kistarcsa. Dénes Béla második kihallgatása.

²² ÁBTL 2.1. VII/13-b. 1949. december 21. Dénes Béla vallomása. Részlet Dr. Kertész Sándor 1949. december 20-i vallomásából: Bisselisches lemondása után őt szemelte ki utódjául. „Ugyanekkor én azzal a kéréssel fordultam Schwartzhoz és Jacobsonhoz, hogy a néhány napon belül felosztásra kerülő cionista szövetség részére továbbra is folyósítsák azt a 260.000 forintot, amelynek kifizetését a JOINT-hoz rendelt kormánybiztos megtagadott. Kérésem alátámasztására előadtam, hogy ebből az összegből részben az átképző tanfolyamokat, részben a zsidó fiatalság legális és illegális kivándorlását segítjük elő. Joe Schwartz megígérte, hogy a 260.000 forintot a cionista szövetség felosztása után is folyósítani fogják. Én az ígéret birtokában felküldtem dr. Gálos főtitkárt a JOINT központba, ahol a pénzt nem tudta felvenni. 1949. márciusa végén a cionista szövetség felosztása után, találkoztam Weinberger Juda ifjusági vezetővel, aki elmondotta, hogy Fleischmann László és Schlomo Lövi társaságában fennjártak Jacobsonnál, aki tekintettel arra, hogy a JOINT kormánybiztosa járult hozzá a kért összeg kifizetéséhez-saját rendelkezési alapjából fizette ki a 260.000 forintot...” Uo.

²³ Tárgy: I. G. Jacobson ténykedései. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1949. november 28-án. Uo.

²⁴ 1949. május 24. ÁBTL 3.1.9. V-60775. dr. Kertész Sándor ügye.

²⁵ Uo.

²⁶ Kertész vallomása szerint Ben-Jiszraelen keresztül kapták volna meg a pénzt, csakhogy ekkor ő már nem volt az országban. Uo.

²⁷ Cionista átképző „telepek”, ahol a palesztinai életre készítették fel a fiatalokat. A második világháború előtt az alijához bizonyos időt el kellett tölteni a hachsarákon, hogy valaki alijázhasson. A plugák a városi hachsarák voltak.

²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-60775. dr. Kertész Sándor ügye. 1949. május 24.

²⁹ Ezzel a második csoporttal – állítólag – 35-en mentek el. Uo.

³⁰ A MIKÉFÉ-n a Dror Habonim rendelkezett hachsarával. 1946. június 24. in: MOL XXXIII-4-a 7.d./46. AJDC Munka- és Üzemszervező Csoportja. A Hold u. 23. sz. III. emelet alatt a Dronak, a Haoved Hakibbucinak és az Achdut Haavodának közös központja működött. A Klauzál tér 9. sz. alatt a Haoved Hakibbuci kollektíva volt. OSZK „Cionizmus 1946”. Györszentivánban Haoved Hakibbuci (és a Dror) rendelkezett hachsarával. MOL 343.d. 5632-1250. A BICH vidéki kollektíváinak kimutatása július hónapra. A györszentiváni kollektíva önálló kiadványt is kiadott, melyeket ma az izraeli Kibuc Lohame Hagettaot archívumában őriznek: „Dror marxista-cionista ifjúsági mozgalom györszentiváni kibuca »Af-al-pi«.” Magam a 2. számát láttam.

³¹ „Az ötödik csoport, amely április utolsó vasárnapján akart kiszökni 34 emberből állt és összetételük vegyes volt. Ennek a csoportnak az ügyét is kiszökésük előtt megbeszéltük Frankfurterrel, aki úgy informált, hogy a csempész kívánságára Nagymarosig vonattal mennek, mint kiránduló csoport. Onnan teherautóval Szob felé mennek és Szobtól keletre fogják átlépni a határt. Erre azonban nem került sor, mert a csoportot az Államvédelmi Hatóság közegei lefogták és Vácra kísérték. Később tudomást szereztem arról, hogy ez a csoport nem 34 emberből állt, hanem 43 főből, mert a csempész kívánságára egy másik kisebb csoport is hozzá lett csatolva, akik disszidens személyek voltak...” Uo.

³² Garai, 1979: 143.

³³ Az izraeli kormány bécsi képviselője 1949 májusában jelentette, hogy március vége óta 5200 magyar zsidó érkezett Ausztriába a csehszlovákiai útvonalakon keresztül. Júniusban 40-50, főleg fiatal zsidó menekült át naponta a magyar–csehszlovák határon. A Zsidó Világkongresszus európai végrehajtó bizottsági ülésére delegált ausztriai képviselő szerint júliusban 10 ezer magyar zsidó érkezett Bécsbe. Uo.

³⁴ Uo.

³⁵ MNL XIX-j-1-k. 11401/1949. 1949. október 20.

³⁶ Mapaj (Mifleget Poale Erec Jiszrael = Erec Jiszraeli Munkaspárt): izraeli nagy középbal párt a Munkapárt 1968-as megszületéséig (melybe beolvadt) az izraeli politikai élet domináns ereje. 1930-ban jött létre a Hapoel Hacair és az eredeti Achdut Haavoda mozgalmakból,

³⁷ „Mifleget Poalim Meuchedet” = Egyesült Munkaspárt. 1948 júniusában alakult meg, amikor az Achdut Ha'avoda-Poale Cion és a Hasomer Hacair megalakította. A Mapajnál baloldaliabb párt. Magyarországon is működtek még Mapam-sliachok, küldöttek.

³⁸ klal = héb. 'általános'. Általános cionisták. A Cionista Szervezetben 1907-ben alakult ki ez az irányzat. Olyan emberek nevezték magukat általános cionistának, akik csak a bázeli programot fogadták el.

³⁹ Jobboldali cionisták, akik a herzli, „eredeti” cionizmust kérték számon a Cionista Szervezettől, melyet revízió alá akartak venni (innen az elnevezés). A revizionizmus célja a zsidó állam megalapítása a Jordán mindkét partján. Elutasították az osztályharcot és a zsidó–arab szolidaritást. Vezetőjük, a rendkívül tehetséges karizmatikus Vladimir Zsobotyinszki/Zsabotyinszkij egy személyben volt író, szervező, orátor és politikus.

⁴⁰ Garai, 1979 173–180.

⁴¹ Lásd Szalai, 2006.

⁴² Uo.

⁴³ Dénes naplót is írt megpróbáltatásairól: https://bookline.hu/product/home.action?_v=Denes_Bela_Avos_vilag_Magyarorszagon&id=11258&type=22

⁴⁴ Szalai, 2006b; Schmidt, 1998.

⁴⁵ Garai, 1979: 173.

⁴⁶ Uo. 174.

⁴⁷ Uo. 176–179.

⁴⁸ Magyar limit nem volt, viszont az izraeliek családonként 15–20 ezer forint értékű holmi kivitelét engedélyezték.

⁴⁹ Az oka ennek az volt, hogy a magyar fél azt követelte, az izraeliek fizessék ki a Magyarországra Izraelből visszatérni vágyók útiköltségét.

⁵⁰ ÁBTL O-17169. 1949. május 17-i jelentés. Tárgy: Cionista mozgalom illegális tevékenysége.

⁵¹ <http://mfa.gov.il/memorial/Pages/PerpetuatedPages/Bentzur-Shmuel.aspx>

Bencur Kolozsváron született 1906. július 15-én, 1934-ben vándorolt ki Palesztinába. 1973. április 29-én halt meg.

⁵² Garai, 1979: 188–197.

⁵³ <http://mfa.gov.il/memorial/Perpetuated/Pages/Ehud-Avriel.aspx>

⁵⁴ Eliashiv 1899. október 11-én született Pinszkben, Oroszországban, 1934-ben vándorolt ki Palesztinába. 1955. június 20-án halt meg. <http://mfa.gov.il/memorial/Perpetuated/Pages/Samuel-Eliashiv.aspx>

⁵⁵ <http://mfa.gov.il/memorial/Perpetuated/Pages/Avner-Gershon.aspx>. 1933-ban vándorolt ki Palesztinába. 1991. január 22-én hunyt el.

⁵⁶ A zsidó kitelepítésekkel kapcsolatosan friss tanulmányt lásd Gyarmati, 2018; Dombi, 2018.

⁵⁷ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Jelentés. Budapest, 1951. július 16. Tárgy: Cionista vonal.

⁵⁸ 3.1.5. ÁBTL O-17169. Jelentés. Budapest, 1950. június 27. Tárgy: Illegális cionista szervezkedés a népi demokrácia országaiban.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ ÁBTL O-17169. Jelentés. Budapest, 1950. október 12.

⁶² Menachem Meron (1921–2014). <http://www.or-zse.hu/meronelhunyt2014-1.htm>

⁶³ 1983. április 10-én halt meg. <http://mfa.gov.il/memorial/Perpetuated/Pages/Dak-Moshe.aspx>

⁶⁴ Yudit Yaron (Steiner Júlia) személyes közlése, 2018. január 2.

⁶⁵ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Szigorúan titkos. Tárgy: cionista mozgalom.

⁶⁶ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Jelentés. Budapest, 1951. július 16. Tárgy: Cionista vonal. Illetve: Novák, 2006.

⁶⁷ ÁBTL 3.1.5. O-17169.

⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Jelentés. Tárgy: Cionista illegális mozgalom.

⁶⁹ Uo. A kétséges tartalmú jelentés szerint 1950. július 4-én Steiner Júlia közölte az ügynökkel, hogy Jozsef Walter ismét fiatal cionistákat akar külföldre szöktetni. Egy budapesti postamester segítségével próbáltak embercsempészekkel kapcsolatba kerülni, ám a jugoszláv útvonal nem tűnt biztónak, és egyetlen útvonalat tudtak Ausztria felé kiépíteni.

⁷⁰ Uo.

⁷¹ 1951. február 14-én cionista összejövetelt tartott Groszberg. „Beszédeinek tartalma arról szólt, hogy a zsidó népnek csupán egyetlen megoldása van, elmenni innen Izráelbe. Ami itt van, az csak egy rossz álom és a felébredés majd Izráelbe lesz. Felhívta az úttörők figyelmét, igyekezzenek az iskolában többi zsidó úttörő társukat is megnyerni a cionista ügynek, mert ezzel komoly szolgálatot tesznek zsidó hazájuknak.” Uo.

⁷² A „kapcsolat” 1951. július 27-én beszélt Enyedi Györgynével, akit Schwarcz Sándor, a klacionista frakció vezetője felszólított, hogy keressen kapcsolatot az ÁVH útlevélosztályával. Enyediné a múltban már szerzett be hamis iratokat, de most már nem akart segíteni.

⁷³ ÁBTL O-17169. Összefoglaló jelentés. Budapest, 1953. március 13.

⁷⁴ ÁBTL O-17169. Jelentés. Tárgy: Cionista mozgalom.

⁷⁵ Károlyi Gábor a nyáron lefolyt egyetemi katonai táborozásról készített írásbeli jelentést Walternak. Nádor Ferenc az egyetemi oktatásról számolt be.

⁷⁶ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Jelentés. 1951. október 24. Tárgy: Aktív cionisták elhelyezkedése különböző egyetemeken. Harmat Frigyes á.v. hdgy. aláírásával.

⁷⁷ ÁBTL 0-17169. Jelentés. Budapest, 1951. november 10. Tárgy: illegális mozgalom.

⁷⁸ Uo. Engländerre hivatkozik a jelentés.

⁷⁹ ÁBTL 0-17169. Jelentés. Budapest, 1952. március 21. Tárgy: Cionista vonal.

⁸⁰ ÁBTL 3.1.5. O-17169. Jelentés. Budapest, 1952. október 18. Tárgy: Példák a cionista mozgalom ellenséges tevékenységéről.

⁸¹ Uo.

⁸² ÁBTL 3.1.9.V-112014. Rácz Jenő (Kalocsa, 1909. nov. 2., a. n. Svarc Amália). A Budapesti Megyei Bíróság 0862/1952. sz. alatt 6 évre ítélte. Márianosztrán töltötte büntetését.

⁸³ ÁBTL O-17169. Uo.

⁸⁴ ÁBTL O-17169. Jelentés. Budapest, 1952. december 15. Tárgy: Cionisták disszidálási ügye.

⁸⁵ ÁBTL 0-17169.

⁸⁶ Uo.